

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Klassiõpetaja õppekava

Kaja Kärp

II JA III KOOLIASTME NING GÜMNAASIUMIÕPILASTE
KIUSAMISKÄITUMINE JA KOOLIKOGEMUSED
ÜHE VILJANDIMAA GÜMNAASIUMI NÄITEL
magistritöö

Juhendaja: Kristi Kõiv (PhD)

Läbiv pealkiri: Kiusamiskäitumine ja koolikogemused läbi erinevate kooliastmete

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristi Kõiv (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Krista Uibu (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2018

Teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumine ja koolikogemused ühe Viljandimaa gümnaasiumi näitel

Resümee

Käesolevas magistritöös uuriti koolikiusamise levikut ja mõju erinevates kooliastmetes. Varasematest uurimustest on leitud, et kiusamist - nii füüsilist kui ka verbaalset - esineb rohkem II ja III kooliastmes. Gümnaasiumiastmes kiusamine (eriti füüsiline) väheneb. Uurimusega soovitakse võrrelda teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumist ja koolikogemust. Eesmärgi saavutamiseks kasutati eestindatud ankeetküsitlust õpilastele (*Student School Survey*: Williams&Querra, 2007). Uuringus osales kõikne valim ühe Viljandimaa gümnaasiumi 167 õpilast teisest ja kolmandast kooliastmest ning gümnaasiumist vanuses 10-19 aastat. Kogutud andmete sisestamiseks kasutati programmi *Microsoft Excel*. Selleks, et kontrollida hüpoteeside kinnitust ja uurimusküsimuste vastuste leidmist, sisestati andmed SPSS statistikaprogrammi. Uuringu tulemustest ilmnes, et põhikooli (II, III kooliastme) õpilased kogevad rohkem koolikiusamist kui gümnaasiumi õpilased.

Esimene püstitatud hüpotees kinnitas, et põhikooliõpilased kogesid sagedamini kiusajapoolset agressiooni kui gümnaasiumiõpilased. Teine hüpotees leidis kinnitust seoses ohvrikäitumise sageneva esinemisega noorimates kooliastmetes (II ja III kooliastmes) võrreldes gümnaasiumiastmega. Kolmas hüpotees kinnitas samuti, et põhikooliõpilaste kui kõrvalseisjate käitumine on kiusamist sagedamini aktiivselt õhutatav kui gümnaasiumiõpilastel. Kõik kolm püstitatud hüpoteesi näitasid, et II ja III kooliastme õpilased kogevad koolikiusamist nii kiusaja kui kiusatava rollis sagedamini kui gümnaasiumiõpilased.

Märksõnad: koolikiusamine, kiusamise osalejate rollid, koolikogemus, koolikliima

Bullying behavior and school experience of 2nd and 3rd and highschool level
based on a Viljandimaa gymnasium example

Abstract

The present MA thesis investigates the spread of school bullying in different school grades. Previous studies have found bullying – physical as well as verbal, is more frequent in 2nd and 3rd school levels. In highschool level, bullying has a tendency to decrease (especially physical bullying). The aim of the present research was to compare bullying behaviour and school experience between 2nd and 3rd school level students and highschool level students. In order to achieve the goal, the Estonian version of the self-reported questionnaire - *Student School Survey* (Williams & Querra, 2007) was used among students.

The respondents of the survey were 167 students from one of the gymnasium in Viljandimaa district, whereby all students in 2nd and 3rd school level and also in high school level took part in the study. The collected data was processed using Microsoft Excel program. In order to test the validity of the responses of the surveyed questions the data was inserted to SPSS programme.

The results of the survey showed that basic school students (2nd and 3rd school levels) experienced school bullying more frequently than highschool level students.

The results of the study have found out that basic school students experienced the aggression from a bully more frequently than highschool students did. Secondly, it was revealed that victimization behaviour was more frequent among younger levels (2nd and 3rd school levels) students compared with highschool level students self-reports. Also, results reported that bystanders' behaviour among basic school students was more frequent than that of highschool levels students' behaviour.

The results showed that 2nd and 3rd level students' experiences of school bullying as bully and as victim were more frequent than highschool students' experiences.

Keywords: school bullying, bullying roles, school experience, school climate

Sisukord

Resümee	
Abstract	
Sissejuhatus	6
Töös esinevad põhimõisted.....	7
Teoreetilised lähtekohad	8
<i>Kiusamine ja selle erinevus teistest agressiivse käitumise liikidest</i>	8
<i>Kiusamise osapooled</i>	10
<i>Kiusamise riskifaktorid</i>	11
<i>Kiusamise ennetamine ja kiusamisse sekkumine</i>	12
<i>Uurimuse eesmärk, uurimisküsimuse ja hüpoteesid</i>	14
Metoodika	15
<i>Valim</i>	15
<i>Andmekogumismeetod</i>	15
<i>Protseduur</i>	17
<i>Andme analüüsimise meetodid</i>	17
Uurimistulemused	18
<i>Kiusaja käitumine</i>	18
<i>Ohvrikäitumine kiusamise korral</i>	19
<i>Kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral</i>	20
<i>Kiusamise kui probleemi tajumine koolis</i>	22
<i>Tajutud eakaaslaste toetus</i>	24
<i>Kiusamiskäitumise moraalne heakskiitmine või hukkamõist</i>	25
<i>Mitteformaalne sotsiaalne kontroll</i>	28
<i>Sotsiaalne sidusus ja usaldus</i>	30
<i>Koolikliima</i>	30
<i>Enesehinnang</i>	32
Arutelu	33
<i>Uurimustöö piirangud</i>	35
<i>Uurimuse praktiline väärtus</i>	35
Tänuõnad	36
Autorsuse kinnitus	36
Kasutatud kirjandus	37

Kiusamiskäitumine ja koolikogemused läbi erinevate kooliastmete 5

Lisad:

Lisa 1. Uuringu läbiviimiseks kasutatud küsimustik

Sissejuhatus

Maailmas elab väga palju inimesi, kes erinevad üksteisest vanuse, nahavärvi, harjumuste, kommete ja iseloomu poolest. Kõigil on oma soovid ja tahtmised, nii lapsed kui täiskasvanud peaksid saama tunda end turvaliselt. Selleks peaksid inimesed järgima reegleid, mis õpetavad paremini märkama ja mõistma inimesi enda ümber ning nii endast kui teistest lugu pidama. Inimõigused kehtivad nii lastele kui täiskasvanutele, kuid laste elu, arengu ja turvalisuse paremaks tagamiseks on täiskasvanute poolt koostatud ning Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) poolt vastu võetud eraldi dokument laste inimõigustest – lapse õiguste konventsioon (Lapse õiguste konventsioon, 1991).

Lapse õiguste konventsiooni 19. artikkel ütleb, et tuleb rakendada kõiki seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja haridusalaseid abinõusid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvituse eest, kui laps viibib vanema(te), seadusliku hooldaja või seaduslike hooldajate või mõne teise lapse eest hoolitseva isiku hoole all (Lapse õiguste konventsioon, 1991). Laps peab olema kaitstud vägivalla eest nii kodus, koolis kui ka mujal. Artikkel 28 sätestab lapse õiguse haridusele ning artikkel 29 täpsustab, milliste eesmärkide saavutamisele peab olema haridus suunatud ehk millised on nõuded hariduse kvaliteedile ja sisule. Õigus haridusele on muuhulgas tagatud siis, kui lapsel on koolis turvaline olla. Samuti oleks hea, kui koolikord vastaks inimväärkusele ja oleks kooskõlas ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtetega, mis on kirjas ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklites 19, 28 ja 29 (Lapse õiguste konventsioon, 1991).

Kooli kohustus tagada lapsele turvaline koolikeskkond tuleneb põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest, § 44. Täpsemalt ütleb seadus, et kool on kohustatud tagama õpilase koolis viibimise ajal tema vaimse ja füüsilise turvalisuse ning tervise kaitse. Võimalused turvalise koolikeskkonna tagamiseks peab looma kooli pidaja (nt kohalik omavalitsus) ning selle peab korraldama kooli direktor. Iga kooli kodukord peab selgitama, kuidas ennetatakse õpilaste ja koolitöötajate turvalisust ohustavaid olukordi ning kuidas neile reageeritakse. Samuti peab kooli kodukorras olema lahti kirjutatud, kuidas toimub sellistest juhtumitest teavitamine ja nende lahendamine (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010).

Koolikiusamine on nii Eestis kui väljaspool Eestit aktuaalseks probleemiks. Tänapäeval tuginetakse kiusamise defineerimisel kõige enam Dan Olweuse (1999) poolt välja toodud kiusamise kolmele võtmelemendile: (1) korduv rünnak ohvri vastu toimub pika perioodi vältel; (2) tahtlik rünnak ohvri vastu, mis teeb ohvrile kahju kas vaimselt või füüsiliselt; (3)

eksisteerib tasakaalutus võimusuhtes ohvri ja kiusaja vahel. Iseloomulik on ka kiusatava suutmatust ära hoida korduvat oma heaolu rikkumist (Eik, 1999). Erialases kirjanduses on järjekindlalt täheldatud toetavate koolikultuuride põhijooni, mis soodustavad laste õiguste kinnitamist ja kaitset ning astuvad kiusamisele vastu igal tasandil (Rogers, 2011).

Kiusamise riskitegurid saab jagada kolme rühma: õpilasega seotud karakteristikud, kooliga seotud faktorid ja kodu. Kooliga seotud faktoriteks on järelevalve koolis ning kooli üldine sisekliima ja õhkkond (Kõiv, 1999). Kooli õhkkond sõltub palju õpetajate ja õpilaste omavahelistest suhetest ja usaldusest.

Kiusamiskäitumiseja selle riskiteguriteuurimine annab suurema võimalusekoolides kasutusele võtta kiusamist puudutavaid ennetus- ja sekkumisprogramme ning aitab kiusamisega võidelda kõiki sellega seotud osapooli – kiusajaid, ohvreid ja kõrvalseisjaid, haarates. Seoses tööga klassijuhataja, aineõpetaja ja tugiõppeõpetajana puutub autor tihti kokku erinevat liiki koolikiusamisega. Klassi kontrolli all hoidmine on esmatähtis nii õpilaste kui ka õpetaja jaoks. Vägivald, vandalism ja ropendamineüha süvenevad õpilaste hulgas (Watson, 1998). Autor peab oluliseks koolikiusamist ära tunda ning teadmist ja oskust, kuidas kiusamisolukorras reageerida, kuidas klassiruumis esinevat kiusamist ennetada ja sellesse oskuslikult sekkuda. Sellega seonduvalt uurib autor kooli õpilaste kiusamiskäitumist ja koolikogemust laiemat, võrreldes erinevas vanuses õpilasi.

Käesoleva magistr töö eesmärgiks on võrrelda teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumist ja koolikogemusi ühe maagümnaasiumi näitel. Magistritöö esimeses peatükis esitatakse teoreetilised lähtekohad, teises peatükis kirjeldatakse uurimuse meetodikat, kolmandas analüüsitakse uurimistulemusi. Viimases peatükis arutletakse saadud tulemuste üle, tuuakse esile töö piirangud ja praktiline väärtus.

Töös esinevad põhimõisted

Kiusamine – tavaliselt haiget tegev ja tahtlik agressiivse käitumise vorm, mis võib kesta nädalaid, kuid või isegi aastaid. Kui kiusamine leiab aset koolikeskkonnas õpilaste vahel, nimetatakse seda *koolikiusamiseks* (Kõiv, 2003a).

Koolikliima – kooli sotsiaalpsühholoogiline kliima. Mõiste, mida kasutatakse kooli ning koolis toimuvate muutuste uurimisel ja seletamisel. *Koolikliima* ehk kooli õhkkond on õpilase ja õpetaja arengut toetava süsteemi osa. Kooli kui organisatsiooni kvaliteet, mis hõlmab eelkõige kooli ökoloogiat, miljööd, sotsiaalset süsteemi ja kultuuri (Sarv, 2013).

Mitteformaalne sotsiaalne kontroll – normide ja suhtumiste kogum, mis on suunatud inimeste sellise käitumise tagamisele, mis on vastavuses antud sotsiaalse grupi, klassi ja ühiskonna huvidega. Sotsiaalne kontroll saabki võimalikuks tänu faktile, et isikud omandavad võime käituda viisil, mis on kooskõlas teiste inimeste ootustega. Mitteformaalne sotsiaalne kontroll eeldab „mitteametlikkust“ ja tavaliselt kohaldatakse seda väikestes gruppides (Sotsiaalpsühholoogia, 1978).

Teoreetilised lähtekohad

Kiusamine ja selle erinevus teistest agressiivse käitumise liikidest

Kiusamine on agressiivse käitumise üks alaliik, kõik agressiivse käitumise liigid pole aga kiusamine. Lapsed võivad mänguhoos teha asju, mis on julmad ning rikuvad käitumisreegleid, see ei pruugi olla kiusamine, kuna seal puudub võimusuhte tasakaalutus ning tahtlik haiget tegemine. Kõiv (2006) mainib, et kiusamine pole see, kui kaks füüsiliselt või psühholoogiliselt võrdset õpilast kaklevad või tülitsevad, sest seal pole tegu asümmeetriaga võimusuhetes. Ka müramine, mis võib paista kaklemisena, pole kiusamine, müramisega kaasneb naermine, partnerid on omavahel võrdsed ning ei rakenda oma täit jõudu. Pärast müramist jätkub sõbralik mäng. Müramise puhul pole tavaliselt kõrvaltvaatajaid (Kõiv, 2006).

Ette tuleb ka narritamist, mis on oma iseloomult mänguline ja sõbralik ning seda ei saa pidada kiusamiseks. Kui aga narritamine muutub korduvaks ja kahjustab teist inimest, on tegemist kiusamisega. Piir on väike ning narrimisest võib aja jooksul saada kiusamine (Kõiv, 2006; Sharp & Smith, 2004). Enamasti on kiusamise taga võimu kuritarvitamine ning soov hirmutada ja domineerida. Kiusamisel on mitmeid vorme: (1) füüsiline – löömine, asjade äravõtmine, lõhkumine; (2) verbaalne – narrimine, solvamine, pidev nõökimine, rassistlikud märkused; (3) kaudne – inetute kuulujuttude levitamine, kellegi kõrvaletõrjumine (Elliott, 2000; Sharp & Smith, 2004).

Erinevad uurijad liigitavad kiusamist erinevalt. Sharp ja Smith (2004) on välja toonud kolm kiusamise vormi: füüsiline, verbaalne ja kaudne (Sharp & Smith, 2004). Sullivan, Cleary ja Sullivan (2004) on kiusamise jaganud kolmeks liigiks. Põhiline kiusamise vorm on (1) füüsiline kiusamine, mis esineb siis, kui inimene saab füüsiliselt kannatada – teda kas hammustatakse, lüüakse jala või rusikaga, kriimustatakse, tema pihta sülitatakse, talle pannakse jalg taha, teda kisutakse juustest või rünnatakse muul moel füüsiliselt; (2) mittefüüsiline kiusamine, mida nimetatakse ka sotsiaalseks agressiooniks, võib olla verbaalne või mitteverbaalne. Verbaalne (sõnaline) kiusamine võib olla solvav telefonikõne,

väljapressimine, hirmutamine või ähvardamine, söimamine, alistamine, alandav käitumine, häirimine, süüdistamine, pilkamine, rassistlikud märkused, mõnitamine, seksuaalse alatooniga solvangud, laimu ja kuulujuttude levitamine, narrimine, ka asjade äravõtmine ning peitmine (Elliott, 2000; Sullivan et al., 2004; Rätsepp et al., 2011).

Mitteverbaalne kiusamine võib olla otsene või kaudne. Otsene mitteverbaalne kiusamine kaasneb verbaalse ja füüsilise kiusamisega, kaudne kiusamine on manipuleeriv ja tihti salalik. Otsese mitteverbaalse kiusamise alla kuuluvad ebaviisakad liigutused ja grimassid, mida ei peetagi sageli kiusamiseks, sest arvatakse, et see on kahjutu. Tegelikult on sellise käitumise eesmärgiks näidata ülemvõimu ning ähvardada kiusatavat sellega, et teda võidakse iga hetk endi hulgast välja heita. Kaudseks mitteverbaalseks kiusamiseks võib olla tahtlik ning süstemaatiline ignoreerimine, mittekaasamine ja tõrjumine, anonüümsete õelate kirjade saatmine ja teiste õpilaste vaenule õhutamise (Elliott, 2000; Sullivan et al., 2004).

(3) vara kahjustamine, mille alla kuuluvad riiete katkirebimine, raamatute lõhkumine, isiklike asjade hävitamine ja vargused. Mõned uurijad (Smith, Mahdavi, Carvalho et al., 2008) eristavad nelja kiusamise põhiliiki: füüsilist (nt löömine), verbaalset (nt narrimine), suhetega seotud kiusamist (nt tegevustest kõrvale jätmise) ning kaudset kiusamist (nt kuulujuttude levitamine). Seoses interneti ja mobiiltelefonide laialdase levikuga on lisandunud veelkiusamise liik, mida võib nimetada küberkiusamiseks, millele on iseloomulik kiusamine elektrooniliste seadmete vahendusel (Brunstein Klomek, Sourander & Gould, 2010). Mobiiltelefoni või arvutiga saab levitada kuulujutte, postitada piinlikkust tekitavaid pilte, isiklikku infot või saata pilkavaid või ähvardavaid sõnumeid. Küberkiusamine jõuab ohvrini igal ajal ja igal pool (Kaukiainen & Salmivalli, 2009).

Kiusamine võib olla üks ülalmainitud vormidest või nende kombinatsioon. Füüsiline kiusamine kahjustab teist inimest ka psühholoogiliselt (Elliott, 2000; Sullivan et al., 2004). Kui räägitakse koolikiusamisest, peetakse silmas õpilastevahelist kiusamist (Kõiv, 2003a). Kiusamiseks ei saa nimetada igasugust agressiivset tegevust koolis, vaid sellel on kindlad tunnusjooned, millest tähtsamaks kui ka pikaajaliste negatiivsete tagajärgede põhiliseks tekitajaks võib pidada selle korduvat iseloomu ning see võib olla nii psühholoogiline kui ka füüsiline (Kõiv, 2003a). Smith (1991) toob välja kiusamise kolm iseärasust: (1) ohver ei provotseeri reeglina kiusamiskäitumist; (2) kiusamine on mitmekordne tegevus; (3) kiusaja on tugevam või teda tajutakse teiste poolt tugevamana kui ohvrit (Kõiv, 2003b). Kiusamine on ebavõrdne suhe- ohvril võib olla end raske kaitsta, kuna ta on teistest füüsiliselt nõrgem, vaesem, rikkam, vähem sõnaosav või muus osas erinev, tal ei pruugi olla sõpru ja toetajaid. Kiusajal võib olla paljutoetajaid. Tavaliselt valitakse kiusamiseks ohvri nõrk koht, nii saab

üleolekus kindel olla. Kiusamine on alati tahtlik (Kahre, Kasvandik, Rakaselg & Treial, 2014). Kiusamine ei toimu vaid õpilastevahelise kiusamisena, vaid võib toimuda ka õpetaja-õpilase suhetes (Kõiv, 2006). Kiusamine on osa kooli käitumiskultuurist ning selle parandamiseks peab tegutsema koos õpilastega (Sharp & Smith, 2004).

Kiusamise osapooled

Kiusamine pole üks-ühene suhe, nagu sageli arvatakse, selles protsessis on kolm rolli: kiusajad, ohvrid ning kõrvalseisjad. Sullivan, Cleary ja Sullivan (2004) jagavad kiusajad kolme rühma. Esimene on *targad kiusajad*, kes oskavad oma käitumist maskeerida, on populaarsed ning head õppurid ja suhtlejad. Neid on raske ära tunda ning tihti ei taheta uskuda, et nad kiusajad on. Teisena toovad nad välja *mitte-nii-targad kiusajad* – need võivad käituda sotsiaalselt täiesti vastuvõetamatult. Nad on tihti alatud ning jõhkrad, neil võib olla probleeme õppeedukusega. Kogu viha on aga suures osas enda madala enesehinnangu ja ebakindluse kompenseerimine (Sullivan et al., 2004). Kolmandana nimetavad Sullivan, Cleary ja Sullivan (2004) *kiusajaist ohvreid*. Nemad on osades olukordades kiusajad, teistes jälle ohvrid. Nad ründavad endast nooremaid ja väiksemaid, olles ise eakaaslaste ohvrid. Võib ka olla, et nad on kodus ohvrid ning koolis kiusajad. Nendega on kõige raskem tegeleda, kuna, olles haavatavad, käituvad nad siiski agressiivselt. Nii on neid raske õiglaselt kohelda (Sullivan et al., 2004).

Sullivan, Cleary ja Sullivan (2004) on ohvrid jaganud kolme rühma: passiivsed ohvrid, väljakutsuvad ohvrid ning kiusajaist ohvrid. *Passiivsed ohvrid* on kerge saak, nad asuvad grupis kõige madalamal positsioonil ning neil on enda kaitsmiseks vähe võimalusi. *Väljakutsuvad ohvrid* käituvad ebasobivalt ning ärritavalt, teinekord lihtsalt sellepärast, et nad ei tea, kuidas käituda; teinekord käituvad nad aga väljakutsuvalt tähelepanu saamiseks, kuna neile tundub, et ka negatiivne tähelepanu on parem kui tähelepanu puudumine (Sullivan et al., 2004). Richard, Schneider ja Mallet (2012) leidsid, et paremate õpitulemustega õpilastel on suurem risk saada verbaalse kiusamise ohvriks, eriti suur on see risk nõrgemates koolides õppivate heade tulemustega õpilaste puhul (Richard, Schneider & Mallet, 2012).

Kiusamise puhul on suur ja oluline osa ka kõrvalseisjal. Kõrvalseisjatel on Sullivani, Cleary ja Sullivani (2004) sõnul järgmised rollid: *kaasajooksik*, *õhutaja*, *eemalehoidja* ning *kaitsja*. Kiusajaile kõige lähemal on kaasajooksikud, kõige kaugemal aga kaitsjad – nemad võivad olla piisavalt julged, et ohvri kaitseks välja astuda. Kõrvalseisjad distantseeruvad ohvrist inimlikult ning isiklikult, esimeses kolmes rollis ütlevad nad lahti vastutusest ja sekkumisest (Sullivan et al., 2004).

Easton ja Aberman (2008) tõid välja, et kuigi kõrvalseisjad on ohvri suhtes empaatilised, saadab nende käitumine kiusajat toetavaid sõnumeid ning kõrvalseisjad teavad seda ka ise (Easton & Aberman, 2008). Nende uurimuses tuli välja, et kõrvalseisjad küll kahetsesid, et ei sekkunud, kuid tõid välja mitmeid põhjuseid, miks nad seda ei teinud, näiteks hirmust olla järgmine ohver, sõpradest ilma jääda, ka ei tahtnud end asjasse segada või olid eelnevad sekkumised olnud kasutud.

Kõrvalseisjad uskusid, et sõnumid, mida nad kiusajale saadavad on järgmised: kõrvalseisja kardab kiusajat, kõrvalseisja on kiusaja sõber ning kiusaja käitumine on aktsepteeritav ning sõnumid, mida ohvrile saadetakse, ütlevad, et ohvril pole sõpru ning keegi ei toeta teda ja et kiusaja käitumist toetatakse ning kiusajat kardetakse (Easton & Aberman, 2008).

Salmivalli, Voeten ja Poskiparta (2011) leidsid, et kui kõrvalseisjad ohvrit kaitsesid, oli sellel kiusamise sagedustpärssiv mõju. Mida rohkem sekkuti, seda vähem esines klassis kiusamist. Kui kõrvalseisjad käitusid kiusajat julgustavalt (tulid olukorda vaatama, naersid, hüüdsid julgustavaid sõnu), kiusati rohkem. Uurimusest tuli välja ka see, et mida rohkem ohvri suhtes empaatiat tunti, seda tõenäolisemalt astuti ka tema kaitseks välja (Salmivalli et al., 2011). Kui kõrvalseisjad oma käitumisega kiusajat toetavad või üldse ei sekku, võib ohvrile tunduda, et tal on kiusajaid rohkem kui üks (Green, Felix, Sharkey, Furlong & Kras, 2013).

Kõrvalseisja passiivsust saab tihti seletada talle suunatud mõjuga (Howard, Landau & Pryor, 2013) ning kõrvalseisja efekt seisneb selles, et mida rohkem on pealtvaatajaid, seda vähem tõenäoline on, et keegi reageerib.

Kiusamise riskifaktorid

Eri kultuurides väärtustatav mõjutab ka kiusamise nähtust. Näiteks lääneriikides kogevad häbelikud ja vaiksed õpilased kiusamist sagedamini, aga Hiinas on sellised lapsed oma kaaslaste hulgas väga hinnatud (Kaukiainen & Salmivalli, 2009). Kõiv (1999) on öelnud, et kiusamise riskitegurid võib jagada kolme suurde rühma: õpilasega seotud karakteristikud, kooliga seotud faktorid ning koduga seotud faktorid. Esimese alla kuuluvad temperamenditüüp, mis kiusajatel on tavaliselt keevaline; õpi- ja käitumisprobleemid ja puuded; jõud; vanus; käitumisviisid ning asend klassi sotsiaalses struktuuris ja sugu – poisid on võrreldes tüdrukutega sagedamini nii kiusajad kui ka ohvid, poisid kiusavad rohkem ning neil on ohvri suhtes vähem empaatiat (Salmivalli et al., 2011).

Kooliga seotud faktoriteks pole kooli ega klassi suurus, õpilase sotsiaalne klass või etniline grupp, nagu tihti arvatakse, vaid järelvalve koolis ning kooli üldine sisekliima ja õhkkond. Koduga seotud karakteristikutest võib välja tuua kiindumusteooriast lähtuvalt varases lapseeas välja kujunenud kiindumussuhe, mismõjutab koolieas seda, millises rollis kaldub õpilane kiusamise aktides osalema. Oma osa on ka lapsevanemate kasvatusstiilil ja kasvatuspraktikas esinevatel erinevatel puudujääkidel nagu näiteks külmad emotsionaalsed suhted lapsega, reeglite ja piirangute puudumine või liiga ranged reeglid ja distsipliin, vanematevahelised tülid ning agressiivne käitumine laste suhtes. Kolmanda koduga seotud karakteristikuna on nimetatud süsteemi teooriast lähtuvalt häired perekonnas kui tervikus seda, et lapsed võtavad omaks ohvri või kiusaja rolli, et säilitada perekonna kui süsteemi toimimine (Kõiv, 1999).

Kiusamise ennetamine ja kiusamisse sekkumine

Kiusamine on kahjustav ja hävitav – kiusamise ohvrid kalduvad olema depressiivsed, ärevad, ülitundlikud, ettevaatlikud ja vaiksed, ka on nad madalama enesehinnanguga. Nad on introvertsed ning uutes olukordades veelgi ärevamad ja endassetõmbunud. Koolis on nad üksildased ning neil on vähe sõpru. Kiusamist seostatakse laste ning hiljem ka täiskasvanute psühhosomaatiliste sümptomite, depressiooni ja psühhiaatriliste haigustega. Kiusatavad võivad hakata uskuma, et maailm on ebaturvaline (Holmberg-Kalenius, 2009; Sullivan et al., 2004).

Kiusamine jätab jälje nii kiusajasse kui ka kõrvalseisjatesse. Kiusaja võib hakata oma võimu üle hindama, kui teda ei peatata, kiusamine võib veelgi laieneda ning see omakorda võib viia kriminaalkuritegudeni. Kõrvalseisjatel on kiusamisprotsessis erinevad rollid – mõni toetab kiusajat, mõned ei oska seisukohta võtta, on neid, kes sekkuvad ning neid, kes tahaks sekkuda, aga ei julge. Kõrvalseisjad võivad end tunda seetõttu ebamugavalt, tunda jõuetust ja süüid, nad võivad tunda end mittesekkumise tõttu vastutavana. On kõrvalseisjaid, kes asuvad kiusaja poolele lihtsalt enesekaitseks, või neid, kes usuvad, et ohver pole kaitset väärt. Kõik see võib viia uskumiseni, et üksikisik ei saa ühiskonnas midagi muuta ja hoolitseda tuleb vaid iseenda eest (Holmberg-Kalenius, 2009; Sullivan et al., 2004).

Salmivalli, Voeteni ja Poskiparta (2011) tehtud uurimusest tuli välja, et kõrvalseisja ohvrit kaitsva sekkumise korral kiusamine vähenes, selleks on vajalik kaasata kõrvalseisjaid (Salmivalli et al., 2011). Edukad kiusamisvastased programmid nõuavad sekkumist õpetajate, administratsiooni ja teiste kooli töötajate poolt. Kui haridustöötajad ei sekku, paistab see kiusajatele nagu luba agressiivse käitumisega jätkata. Paljud kiusamiseepisoodid koolis saaks

peatada juba eos, kui õpetajad sekkusid. Kahjuks on sekkumised harvad või ebaefektiivsed. Seetõttu on oluline, et õpetajad õpiksid kiusamist avastama, raskemaid juhtumeid kergematest eraldama, kiusaja, ohvri ja kõrvalseisjaga suhtlema ning kiusamist ennetama (Strohmeier & Noam, 2013).

Kiusamiskäitumise korral peab sekkuma mitmel tasandil: kooli, klassi ja indiviidi tasandil. Kool võib välja töötada reeglite kogumiku sõbralikuks kooseksisteerimiseks, kool võib oma territooriumi kuulutada kiusamisvabaks alaks ning välja töötada tegevusplaani erinevateks kiusamisolukordadeks, parimal juhul töötavad plaani välja õpetajad ja õpilased üheskoos. Sellise strateegia abil muudetakse suhtumist järk-järgult. Kui tegevusplaanist on teadlikud kõik, siis võib juba ainuüksi sellel olla ennetav mõju. Lisaks õpetab see lastele sotsiaalset vastutust (Rabol Hansen & Henriksen, 2003).

Richard, Schneider ja Mallet (2011) leidsid, et kiusamise vähendamiseks kogu kooli sekkumise kõrval on oluline ka kooli sisekliima ning õpetajate ja õpilaste vahelised suhted – mida paremad need on, seda vähem on kiusamist. Õpetajate käitumine on võitluses kiusamise vastu väga oluline ning õpetajate ja õpilaste vaheliste suhete põhjal võib ette ennustada kiusamiskäitumise ulatust. Kiusamist ennetavad programmid võidaks palju sellest, kui fookus oleks õpilaste ja õpetajate vahelisel suhtlusel üldiselt (Richard et al., 2011).

Olweuse kiusamise ennetamise programm – *The Olweus Bullying Prevention Program* – on siiani olnud üks edukamaid. See annab õpetajatele spetsiifilised juhised, kuidas käituda kiusamise korral klassis - tuleks luua austav ning julgustav keskkond, määrata koos õpilastega kindlaks reeglid, julgustada ning välja tuua positiivset käitumist, kiiresti kiusamisele reageerida, ohvrid vajadusel nõustamisele saata ning kaasata vanemad kiusamisjuhtudesse (Morgan, 2012).

Kiusamise puhul on oluline sekkuda ka indiviidi tasandil – suhelda nii kiusaja kui ohvriga. Ohvriga suhtlemine on vajalik selleks, et ohver tunneks, et teda on märgatud ning et ta pole üksi. Kiusamisest rääkimine on esimene samm enda eest seismisel. Kiusajaga rääkimine näitab, et tema käitumine on lubamatu ning see peab lõppema. Kiusaja peab saama aru, et tal tuleb oma käitumist muuta. Kiusaja ning kiusatavaga võib läbi viia ka ühisvestluse, seda juhul, kui kiusatav on nõus. Kiusatavale võib leida tugiõpilased, kiusamisest tuleb teatada vanematele. Kui koostöö perega ei aita, võib olla vajalik lastekaitse sekkumine ning eriti raskete juhtumite puhul ka politsei sekkumine (Kahre et al., 2014).

Uurimuse eesmärk, uurimisküsimus ja hüpoteesid

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on võrrelda teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumist (kiusamise probleemi tajumine koolis; kiusaja, ohvri ja kõrvalseisja kogemus; moraalne toetus kiusamisele; tajutud eakaaslastepoolne toetus) ja koolikogemust (sotsiaalne sidusus ja usaldus koolis; koolikliima; mitteformaalne sotsiaalne kontroll koolis) ühe maagümnaasiumi näitel.

Sellest tulenevalt püstitati uurimisküsimus: Millised on erinevused õpilaste kiusamiskäitumises ja koolikogemuses võrreldes teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiastme õpilaste hinnanguid?

On leitud, et paremal koolikliimal ja sotsiaalsel sidususel on negatiivne korrelatiivne seos antisotsiaalse käitumisega. Õpilaste ja õpetajate omavahelisel suhtlusel ja kooli kiusamisvastastel reeglitel ning karistustel kiusamise puhul on suurem mõju õpilaste antisotsiaalsele käitumisele kui kooli struktuuralsel keskkonnal, seega aitavad turvatunnet tõsta õpilaste ja õpetajate omavahelised head suhted ja kooli poolt ette nähtud protseduurid kiusamise puhul (Cohen et al., 2009). Õpilaste ja õpetajate head omavahelised suhted on seotud ka õpilaste käitumisprobleemide väiksema tõenäosuse esinemissagedusega. Oluline on ka sotsiaalne sidusus, mis tugineb sotsiaalsele usaldusele, kindlustundele, vastastikusele abistamisele, jagatud väärtustele ja võrdsetele võimalustele.

2009. aastal Massachusettsis 138 koolis läbi viidud uuringus (Centersfor Disease Control and Prevention, 2011) selgus, et 26,8 % põhikooliõpilasi võib nimetada kiusamisohvriteks, gümnaasiumiõpilaste seas oli see protsent 15,6 ning mõlemas kooliastmes oli kiusajaid vähem, kui ohvreid (McKenna, Hawk, Mullen & Hertz, 2011).

Kõivu (2014) uuringushinnati koolikliimat eri tüüpi koolides (tavakoolid, erikoolid ja kutsekoolid): õpilaste ja õpetajate omavahelisi suhteid, õpetajate toetust, õpilaste julgust abiotsida, kooli struktuuralsel keskkonda ja kooli reegleid vägivalda vastu. Sellest ilmses, et kui õpilased tajusid rohkem õpetajatepoolset toetust ning tundsid end koolis turvaliselt, tajusid nad kaasõpilaste poolt ka vähem antisotsiaalset käitumist.

Sellest tulenevalt püstitati hüpoteesid:

- 1) II ja III kooliastmes on õpilaste hinnangul kiusajapoolne agressioon sagedasem kui gümnaasiumiastmes;
- 2) II ja III kooliastmes on ohvrikäitumise sagedus kiusamise korral suurem kui gümnaasiumiastmes;
- 3) II ja III kooliastmes on kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral sagedamini kiusamist aktiivselt õhutav kui gümnaasiumiastmes.

Metoodika

Valim

Käesolev uurimus viidi läbi ühes Viljandimaa gümnaasiumis 2016. aasta jaanuaris. Tegemist oli sihipärase ehk ettekavatsetud valimiga (Õunapuu, 2014). Valimi moodustamiseks kasutati ettekavatsetud valimit, kus uuritavad valiti välja uurija jaoks kindlate kriteeriumite alusel (Hardon, Hodgkin & Fresle, 2004). Planeeritava valimi suuruseks olid ühe maagümnaasiumi teise (35 poissi, 24 tüdrukut) ja kolmanda (33 poissi, 31 tüdrukut) kooliastme ning gümnaasiumi (16 poissi, 28 tüdrukut) õpilased. Kokku 4.-12. klassist 188 õpilast. Uuritavate õpilaste vanus jäi vahemikku 10 kuni 19 aastat. Tegelikult uuringus osales 167 õpilast (klassiti jaotus tabelis 1), kellest 84 (50,3%) olid poisid ning 83 (49,7%) tüdrukud. 11,2% valimisse kuulunud õpilastest uuringus ei osalenud.

Tabel 1. *Küsitluses osalenud õpilaste jaotus klassiti soolises lõikes*

Klass	Poisid	Tüdrukud	Kokku
4	11	9	20
5	12	11	23
6	12	4	16
7	11	11	22
8	12	8	20
9	10	12	22
10	6	13	19
11	4	5	9
12	6	10	16
Kokku	84 (50,3%)	83 (49,7%)	167

Andmekogumismeetod

Antud uurimistöö eesmärgiks oli võrrelda teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumist ja koolikogemust ühe maagümnaasiumi näitel. Et koguda suuremalt valimilt suurem andmestik, säästes uurija ja uuritavate isiklikku aega ning saades planeerida ajakava ja kulutusi, oli parim viis andmete kogumiseks ankeet. Sellist andmekogumismeetodit peetakse hinnangute kogumisel kõige sobivamaks, kuna selle vastused on statistiliselt hästi töödeldavad ja andmetöötlus on objektiivne (Cohen et al., 2005).

Andmete kogumiseks kasutati kirjalikku küsimustikku *Student School Survey* (Williams & Querra, 2007), mille oli eelnevalt kohandanud eesti keelde töö juhendaja, kasutades tõlge-

tagasitõlge meetodit (lisa 2) ja teostanud eeluurimuse. 70 küsimusest koosnev ankeet, et mõõta õpilaste kogemusi koolis, koosnes kümnest alaskaalast, millega mõõdeti järgnevaid valdkondi:

- 1) sotsiaalne sidusus ja usaldus (küsimused 1-7);
- 2) koolikliima (küsimused 8-16);
- 3) kiusamise kui probleemi tajumine koolis (küsimused 17-22);
- 4) kiusaja käitumine (küsimused 23-26);
- 5) kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral (küsimused 27-34);
- 6) ohvrikäitumine kiusamise korral (küsimused 35-38);
- 7) tajutud eakaaslaste toetus (küsimused 39-44);
- 8) enesehinnang (küsimused 45-52);
- 9) kiusamiskäitumise moraalne heakskiitmine või hukkamõist (küsimused 53-62);
- 10) mitteformaalne sotsiaalne kontroll (küsimused 63-66 ja 67-70).

Küsimustik koosnes küsimustest, mis olid esitatud väite vormis. Vastates pidi vastaja valima skaalal endale sobiva vastusevariandi ning tähistama selle ristiga. Saadud tulemuste kodeerimisel anti neile numbrilised väärtused skaalal 0-3, kusjuures ümberpööratud skaalaga (3-0) tuli arvestada väidetes 43, 44, 49, 51, 60, 61 ja 62. Ankeetide lõpus paluti uuritava täita lahtrid taustandmete (vanus, klass, sugu) kohta. Küsimused olid jaotatud kaheksasse alajaotusesse:

1. *Minu kool.* „Mõtlen, kui võrd oled sa nõus või ei allpool toodud väidetega kooli kohta. Vastates toetu oma kogemustele viimase aasta jooksul“. Valdkond – sotsiaalne sidusus, usaldus ja koolikliima (küsimused 1-16).
2. *Kui suur on probleem.* „Mõtlen, kas alljärgnevad asjaolud on probleemiks Sinu koolis. Märkista vastusevariant, mis näitab, kui suur on Sinu arvates probleem, pidades silmas viimast aastat“. Valdkond – kiusamine kui probleemi tajumine (17-22).
3. *Teistega läbisaamine.* „Mõtlen selle peale, kui sageli on alljärgnevaid asju juhtunud viimase aasta jooksul (kõigepealt mõtlen asjadele, mida sa võid olla teinud)“. Valdkond – kiusaja käitumine ja kõrvalseisja käitumine kiusamise korral (23-34). „Nüüd mõtlen asjade peale, mis võivad olla juhtunud sinuga alla kuulub ohvri käitumine kiusamise korral (35-38)“.
4. *Minust ja teisest.* „Nüüd mõtlen omavanuste õpilaste peale (näiteks oma lähedase sõbra peale) viimasel aastal“. Valdkond – tajutud eakaaslaste toetus (39-44).
5. *Minust ja teistest.* „Milline on Sinu arvamus enda kohta, mõeldes viimasele aastale“. Valdkond – enesehinnang (45-52).

6. *Õige või vale*. „Silmas pidada endaealiste õpilaste tegevusi viimase aasta jooksul“. Valdkond - kiusamiskäitumise moraalne heakskiitmine või hukkamõistmine (53-62).
7. *Situatsioonid I* „Kas enamik õpilasi Sinu koolis lõpetavad juhtunu?“ ja *Situatsioonid II* „Kas õpetajad ja koolitöötajad lõpetavad juhtunu?“. Valdkond - mitteformaalne sotsiaalne kontroll (63-70).

Protseduur

Käesolev uurimus viidi läbi ühes Viljandimaa gümnaasiumis 2016. aasta jaanuaris. Enne valimi kinnitamist jälgiti uurimistöö eetilisi nõudeid uuritavate isikute kohtlemisel (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2005), millest lähtuvalt küsiti suuline nõusolek koolijuhtkonnalt, klassijuhatajatelt ja lastevanematelt. Lapsevanematega suhtlemine toimus üks nädal enne õpilaste küsimustiku täitmist. Uuringust osavõtvate klassikomplektide õpilaste vanematelt küsiti e-kooli kaudu selleks luba ning anti teada, mis ajaperioodil uuring läbi viiakse. Kõigile osapooltele selgitati käesoleva uurimistöö eesmärki ning põhjendati vajalikkust ja põhimõtet. Tagasiside paluti anda sel juhul, kui ei olda nõus enda lapse küsitluses osalemisega. Kooli juhtkonnalt saadud suulisele nõusolekule ning vanematelt saadud nõusolekule järgnes ankeetide täitmiseks sobiva aja planeerimine klassijuhatajatega.

Suurema osa uuringust viis läbi töö kirjutaja ise klasside kaupa. Selles osalejaid teavitati, et küsimustiku vastuseid ja taustaandmeid kasutatakse üldistatud kujul vaid selle uurimuse otstarbel ning uuringu läbiviija tagab vastajate anonüümsuse sellega, et õpilased ei pea ankeedile kirjutama oma nime ega pikka teksti, kuna tegemist on valikvastustega. Küsimustikud paberkanalil jagati õpilastele, selgitati täitmise vajalikkust ja põhimõtet. Õpilased said soovi korral küsimustike täitmisest loobuda. Tagamaks kõigile võrdne küsimustiku täitmise aeg, loeti ette ankeedi alguses olev sissejuhatav osa. Enne testi täitmist said õpilased küsida täpsustavaid küsimusi. Sellest tulenevalt peeti oluliseks lahti seletada küsimustikus esinevad mõisted, et ankeedi täitmine oleks kõigile üheselt mõistetav. Eraldi paluti pöörata tähelepanu ümberpööratud küsimuste/väidete vastamisele. Nende juurde tehti vastavad märkmed. Ankeedid pidid saama täidetud ühe õppetunni jooksul.

Andmete analüüsimise meetodid

Käesolevaks lõputööks kogutud andmed sisestati kodeeritult Microsoft Exceli tabelisse, kus sõnalised väärtused asendati numbriliste väärtustega. Hüpotheside kontrollimiseks ja uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viidi andmed üle SPSS (Statistical Package for Social Science) statistikaprogrammi. Koondtunnused arvutati *Compute Variable* abil lähtuvalt

ankeedist (üks alaskaala – üks koondtunnus), koondtunnuste arvutamiseks kasutati aritmeetilist keskmist. Nii üksikväidete kui koodtunnuste võrdlustestide loomiseks kasutati sõltumatute valimite t -teste. Tulemuste illustreerimisel ning mõningate väidete lisaväärtuste väljendamisel kasutati kirjeldavat statistikat. Andmete esitamisel tabelitena kasutati programme Microsoft Word ja Microsoft Excel.

Uurimistulemused

Uurimistulemuste kirjapanemisel nimetab töö autor II kooliastet nooremaks, III kooliastet keskmiseks ja gümnaasiumit vanemaks kooliastmeks.

Kiusaja käitumine

Valimis olevas koolis esines kiusajapoolse agressiooni kogemusena eakaaslastevahelises kiusamiskäitumises kõige sagedamini otsest vaimset agressiooni: narritamist ja halvastiütlemist ning suhteliselt vähem küberkiusamist. Küberkiusamise puhul ei ilmnenud olulisi erinevusi ühegi kooliastme õpilaste agressoripoolsete kogemuste võrdluses. Nii füüsilist kui vaimset agressiooni (narritamine ja halvastiütlemine) kasutasid vanema kooliastme kiusajad õpilased harvem kui nooremad õpilased, kusjuures ilmnenud erinevused olid statistiliselt olulised mõõdetuna t -testiga gümnaasiumiõpilaste ja II kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste ja III kooliastme õpilaste vastavate näitajate vahel. Statistiliselt oluline erinevus t -testiga mõõdetult ilmnes ka II ja III kooliastme õpilaste puhul kiusajatepoolse kuulujuttude rääkimise näitajate vahel, kus noorema kooliastme õpilased rääkisid sagedamini õpilastevahelises kiusamisena kuulujutte võrreldes keskmise kooliastmega.

Alaskaala „Kiusaja käitumine“ keskmisi kolme kooliastme õpilaste kiusajapoolse agressioonina teiste õpilaste suhtes võrreldes kontrolliti esimest hüpoteesi, mille kohaselt esines nooremates kooliastmetes kiusajapoolset agressiooni kiusamisjuhul sagedamini kui gümnaasiumiastmes. Kooliastmete vahelisi erinevusi t -testidega võrreldes ilmnes, et gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumine oli harvem kui nooremate kooliastmete (II ja III kooliaste) õpilastel, kusjuures ilmnesid vastavad statistiliselt olulised erinevused t -testidega mõõdetuna II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste ($t=2,76$; $p<0,01$) ning III kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel ($t=2,83$; $p<0,01$). Seega leidis esimene hüpotees kinnitust. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi t -testiga, tulemused on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Alaskaala „Kiusaja käitumine“ ning selle üksikväärdete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning *t*-väärtused (skaalal 0 – väga palju, 3 – mitte kunagi)

Kiusaja käitumine	Alaskaala (M)	M			<i>t</i> -väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Olen tõuganud, lükanud või kakelnud õpilastega, kes on nõrgemad kui mina.	2,58	2,5	2,5	2,9	0,05	3,59**	4,09**
Olen narritanud või öelnud halvasti teatud õpilastele.	2,13	2,1	1,9	2,6	1	3,53**	4,78**
Olen rääkinud kuulujutte mõne õpilase kohta.	2,57	2,4	2,7	2,6	1,89*	1,47	0,37
Olen rääkinud valejuttu või teinud nalja mõne õpilase kohta, kasutades interneti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).	2,81	2,9	2,8	2,8	1,37	0,7	0,58
Alaskaala keskmine	2,5	2,4	2,4	2,7	0,01	2,76**	2,83**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN – gümnaasium

Ohvrikäitumine kiusamise korral

Valimis olevas koolis oli ohvrikäitumise kogemus sagedasem seoses otsese vaimse agressiooniga – narritamine ja halvastiütlemine, kusjuures suhteliselt vähesagedane oli see seoses küberkiusamisega. Küberkiusamise puhul ohvrikäitumisena ei ilmnenu olulisi erinevusi kolme kooliastme õpilaste enesekohaste hinnangute võrdluses. Füüsilist ja vaimset kiusamist olid gümnaasiumiõpilased vähem kogenud võrreldes nii II kui ka III kooliastme õpilastega ning ilmnenu erinevused olid statistiliselt olulised mõõdetuna *t*-testidega gümnaasiumiõpilaste ja II kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste ja III kooliastme õpilaste vastavate näitajaid. Samuti olid gümnaasiumiõpilased kogenud kuulujuttude rääkimist harvem võrreldes III kooliastme õpilaste kogemustega selles vallas (vastavad statistiliselt olulised erinevused mõõdetuna *t*-testiga).

Alaskaala „Ohvrikäitumine kiusamise korral“ keskmisi võrreldes kontrolliti teist hüpoteesi, mille kohaselt oli nooremates kooliastmetes ohvripoolne käitumine kiusamise korral sagedasem kui gümnaasiumiastmes. Kooliastmete vahelisi erinevusi *t*-testidega võrreldes selgus, et ohvrikäitumist olid gümnaasiumiõpilased kogenud harvem kui nooremad õpilased – nii II kui ka III kooliastmel. Nende puhul ilmnenu statistiliselt olulised erinevused

II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste ($t=3,80$; $p<0,01$) ning III kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel ($t=3,6$; $p<0,01$), mis kinnitavad teist hüpoteesi. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi t -testiga, tulemused on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Alaskaala „Ohvrikäitumine kiusamise korral“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning t -väärtused (skaalal 0 – väga palju, 3 – mitte kunagi)

Kiusaja käitumine	Alaskaala (M)	M			t-väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Keegi õpilastest või grupp õpilasi on sind tõuganud, lükanud või kakelnud sinuga.	2,35	2,11	2,19	2,88	0,43	5,57**	5,65**
Keegi õpilastest või grupp õpilasi on sind narritanud või öelnud sinu kohta halbu asju.	1,94	1,74	1,74	2,44	0,00	4,15**	4,1**
Keegi õpilastest või grupp õpilasi on sinu kohta levitanud kuulujutte või teinud sinu üle nalja.	2,01	2,05	1,86	2,22	1,02	0,97	1,95*
Keegi õpilane või grupp õpilasi on rääkinud sinu kohta valejutte või teinud nalja sinu üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).	2,55	2,60	2,45	2,64	0,93	0,20	1,17
Alaskaala keskmine	2,21	2,07	2,08	2,57	0,12	3,8**	3,66**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral

Õpilaste enesekohased hinnangud näitasid, et eakaaslaste kiusamise korral oli nende endi käitumine kõrvalseisjatena suhteliselt sagedasti selline, et ignoreeriti kaudset kiusamist või püüti füüsilist ohvrikäitumist kogunud ohvrit kaitsta ning suhteliselt harvem esines kas aktiivselt füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele kiusamisele kaasaitamist.

Võrreldes gümnaasiumiõpilaste käitumist kiusamise kõrvalseisja rollis II ja III kooliastme õpilaste sellekohase käitumisega, ilmnes, et II ja III kooliastme õpilased olid sagedamini (1) aktiivses kiusajat toetavas rollis nii füüsilise, verbaalse kui ka kaudse kiusamisega seoses kui ka (2) passiivses kiusamist toetavas rollis, vaadates pealt füüsilist

kiusamist (statistiliselt olulised erinevused vastavate näitajate vahel mõõdetuna t -testidega gümnaasiumiõpilaste ja II kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste ja III kooliastme vastavaid näitajaid). Samuti ilmnes, et gümnaasiumiõpilased olid võrreldes II ja III kooliastme õpilastega sagedamini palunud täiskasvanult abi eakaaslaste füüsilise kiusamise korral. Statistiliselt olulised erinevused ilmnesid t -testidega mõõdetuna noorema ja vanema kooliastme ning keskmise kooliastme ja vanema kooliastme vastava näitaja vahel. II kooliastme õpilased olid õpilastevahelise kiusamise korral sagedamini ohvrit püüdnud kaitsta kui III kooliastme õpilased (statistiliselt oluline erinevus kahe kooliastme õpilaste vastavate näitajate vahel).

Alaskaala „Kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral“ keskmisi võrreldes kontrolliti kolmandat hüpoteesi, mille kohaselt olid nooremate kooliastmete õpilastest kõrvalseisjad kiusamist sagedamini aktiivselt õhutavad kui gümnaasiumiõpilased. Kooliastmete vahelisi erinevusi t -testidega võrreldes selgus, et kõrvalseisja käitumine vanemates kooliastmetes oli üldiselt vähem kiusamist aktiivselt õhutav võrreldes nooremate õpilaste (II ja III kooliaste) käitumisega kiusamise kõrvalseisjate rollis olles. Ilmnesid erinevused kõigis kolmes võrdluses: II ja III kooliastme õpilased ($t=1,70$; $p<0,05$), II kooliastme ja gümnaasiumiõpilased ($t=1,84$; $p<0,01$) ja III kooliastme ja gümnaasiumiõpilased ($t=2,68$; $p<0,01$), seega leidis ka kolmas hüpotees kinnitust. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi t -testiga, tulemused on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. *Alaskaala „Kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning t-väärtused (skaalal 0 – väga palju, 3 – mitte kunagi)*

Kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral	Alaskaala (M)	M			t-väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Olen õhutanud teisi tõukama, lükkama või lööma nõrgemaid õpilasi.	2,84	2,77	2,81	2,95	0,49	2,42**	2,15*
Olen takka kiitnud seda, kui keegi annab teisele kere peale.	2,63	2,52	2,54	2,93	0,16	3,84**	3,72**
Olen osa võtnud, kui teised narritavad või halvustavad teatud õpilast.	2,60	2,41	2,53	2,93	0,94	4,8**	4,6**
Olen osa võtnud, kui õpilased räägivad valejutte teiste õpilaste kohta.	2,67	2,56	2,66	2,82	0,85	2,36*	1,76*
Seisan kõrval ja vaatan, kuidas teisi õpilasi lüüakse, tõugatakse või lükatakse.	2,29	2,17	2,19	2,60	0,09	2,62**	2,94**
Ignoreerin kuulujutte ja valejutte, mida olen kuulnud räägitavat teiste õpilaste kohta.	1,11	1,23	1,04	1,08	0,92	0,61	0,23
Olen püüdnud kaitsta õpilasi, keda alati lükatakse ja tõugatakse eemale.	1,57	1,44	1,71	1,53	1,74*	0,48	1,02
Olen palunud täiskasvanult abi, et aidata kedagi, keda teised õpilased narritavad, tõukavad või lükkavad.	2,03	1,63	2,22	2,26	3,6**	3,33**	0,21
Alaskaala keskmine	2,23	2,10	2,22	2,41	1,7*	3,84**	2,68**

*p < 0,05; **p < 0,01

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Kiusamise kui probleemi tajumine koolis

Õpilaste hinnangul oli koolis suurimaks probleemiks õpilastevaheline kaudne ja füüsiline kiusamine ning suhteliselt vähemtõsisena tajuti õpilastepoolset füüsilist kiusamist õpetajate ja teiste täiskasvanute suhtes. Uuringust ilmes, et II ja III kooliastme õpilased hindasid õpilastevahelist füüsilist (õpilastevaheline agressioon, nõrgemate õpilaste vastu suunatud agressioon) kui ka õpilastepoolset agressiooni õpetajate ja täiskasvanute vastu suuremaks

probleemiks koolis kiusamisega seoses kui gümnaasiumiõpilased (statistiliselt olulised erinevused näitajate vahel mõõdetuna t -testiga gümnaasiumiõpilaste ja II kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste ja III kooliastme vastavate näitajate vahel). Õpetajatele suunatud õpilastepoolset vaimset agressiooni kiusamisena tajusid keskmise kooliastme õpilased suurema probleemina koolis võrreldes nii nooremate kui ka vanemate õpilastega, kusjuures mõlemal juhul ilmnemiseid statistiliselt olulised erinevused uuritavate hinnangutes t -testidega mõõdetuna.

Alaskaala „Kiusamise kui probleemi tajumine koolis“ keskmisi võrreldes ilmnes, et üldiselt tajusid kiusamist vähemtõsise probleemina koolis gümnaasiumiõpilased võrreldes III kooliastme õpilaste hinnangutega, mille puhul esines t -testiga mõõdetuna statistiliselt oluline erinevus. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi t -testiga, tulemused on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Alaskaala „Kiusamise kui probleemi tajumine koolis“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning *t*-väärtused (skaalal 0 – väga suur, 3 – üldse mitte)

Kiusamise kui probleemi tajumine koolis	Alaskaala (M)	M			<i>t</i> -väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Õpilased kaklevad üksteisega.	1,75	1,51	1,71	2,07	1,49	4,15**	2,6**
Õpilased tõukavad, lükkavad või löövad endast nõrgemaid.	1,61	1,38	1,57	1,95	1,21	3,24**	2,26*
Õpilased teevad haiget või ähvardavad haiget teha õpetajatele või teistele täiskasvanutele koolis.	2,19	2,07	2,06	2,54	0,04	2,2*	2,43**
Õpilased narritavad, räägivad kuulujutte ja valejutte või halvustavad teisi õpilasi.	1,44	1,51	1,44	1,34	0,41	0,95	0,55
Õpilased ütlevad inetusi õpetajatele, et õpetajad ennast halvasti tunneksid.	1,77	1,98	1,48	1,97	2,41**	0,04	2,4**
Õpilased räägivad valejuttu või teinud nalja teiste õpilaste kohta kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).	1,64	1,41	1,79	1,67	1,65	1,05	0,56
Alaskaala keskmine	1,77	1,73	1,69	1,94	0,32	1,52	1,89*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN – gümnaasium

Tajutud eakaaslaste toetus

Valimis olevad õpilased tajusid üldiselt suhteliselt sagedasti, et eakaaslased hoolivad nende tunnetest ja sellest, mis nendega koolis juhtub. Kolmanda kooliastme õpilased tajusid eakaaslasi usaldusväärsematena ja vähem endast egoistlikult mõtlevatena võrreldes II kooliastme õpilaste ja gümnaasiumiõpilaste antud hinnangutega, kusjuures ilmsid vastavad statistiliselt olulised erinevused *t*-testidega mõõdetuna: III kooliaste *versus* II kooliaste ja III kooliaste *versus* gümnaasiumiaste. Statistiliselt olulised erinevused mõõdetuna *t*-testiga ilmsid gümnaasiumiõpilaste ja teiste uuritavate gruppide (II ja III kooliaste) õpilaste hinnangutes seoses eakaaslastepoolse hoolivuse ja mitte halvasti mõtlemisega, kuid gümnaasiumiõpilaste vastavad hinnangud olid negatiivsemad kui teistel uuritavatel.

Alaskaala „Tajutud eakaaslaste toetus“ keskmisi võrreldes ilmnes, et eakaaslaste toetust tajusid suuremana koolis gümnaasiumiõpilased võrreldes III kooliastme õpilaste hinnangutega, kusjuures erinevus oli statistiliselt oluline *t*-testiga mõõdetuna. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi *t*-testiga, tulemused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. *Alaskaala „Tajutud eakaaslaste toetus“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmete ning t-väärtused (skaalal 0 – üldse mitte, 3 – täielikult)*

Tajutud eakaaslaste toetus	Alaskaala (M)	M			t-väärtus			
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN	
Tõesti hoolivad sellest, mis minuga juhtub.	1,37	1,28	1,28	1,60	0,00	1,81*	1,75*	
On minu jaoks alati olemas, ükskõik kuna ma ka abi vajaks.	1,63	1,65	1,53	1,76	0,74	0,65	1,32	
Neid saab usaldada väga palju.	1,51	1,60	1,27	1,75	2,03*	0,82	2,6**	
Nad hoolivad minu tunnetest.	1,24	1,30	1,09	1,38	1,46	0,45	1,63	
Nad ei mõtle ainult enda peale.	1,96	2,09	1,77	2,08	1,98*	0,09	1,78*	
Nad ei mõtle minust halvasti.	2,37	2,17	2,33	2,69	0,96	3,61**	2,47**	
Alaskaala keskmine	1,63	1,64	1,52	1,78	1,21	1,10	1,96*	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Kiusamiskäitumise moraalne heakskiitmine või hukkamõist

Võrreldes gümnaasistide hinnanguid nooremate õpilastega, ilmnes, et gümnaasiumiõpilased taunisid enam kui II ja III kooliastme õpilased selliseid kiusamise liike nagu narritamine, kuulujuttude rääkimine, küberkiusamine, füüsiline vägivald ning vägivaldale õhutamise (statistiliselt olulised erinevused *t*-testidega mõõdetuna eelnimetatud uuritavate gruppide võrdluses). Samuti ilmnes erinevusi kuulujuttude rääkimisele õhutamises ning vägivalda eest kaitsmise aktsepteerimises, kus noorema kooliastme õpilased pidasid seda õigemaks kui keskmise kooliastme ja vanemad õpilased, ilmnenud erinevus oli statistiliselt oluline (*t*-testiga mõõdetuna). Noorimate ja vanimate õpilaste võrdlemisel ilmnes samuti statistiliselt oluline erinevus mõõdetuna *t*-testiga füüsilise vägivalda ignoreerimises, kusjuures

seada sallivad enam II kooliastme õpilased. Õpetajatelt abi palumise osas ei ilmnenu erinevusi ühegi kooliastme õpilaste võrdluses.

Alaskaala „Kiusamiskäitumise moraalne heakskiitmine või hukkamõist“ keskmisi võrreldes ilmnes, et kiusamiskäitumist taunisid noorematest enam gümnaasiumiõpilased, näitajaid *t*-testiga mõõtes ilmnesid mõlemal juhul (gümnaasiumiõpilased ja II kooliaste ning gümnaasiumiõpilased ja III kooliaste) ka statistiliselt olulised erinevused. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi *t*-testiga, tulemused on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. *Alaskaala „Kiusamiskäitumise moraalne heakskiitmine või hukkamõist“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning t-väärtused (skaalal 0 – täiesti vale, 3 – täiesti õige)*

Kiusamiskäitumise moraalne heakskiit või hukkamõist	Alaskaala (M)	M			t-väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
On see vale, kui...							
...õpilased narritavad nõrgemat õpilast teiste juuresolekul.	0,82	1,00	0,95	0,44	0,32	3,94**	3,38**
...õpilased räägivad kuulujutte ja valejutte teise seljataga.	1,01	1,29	1,02	0,67	1,55	3,24**	1,92*
...õpilased räägivad valejutte ja teevad nalja vähem populaarsete õpilaste üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).	0,69	0,91	0,74	0,39	0,98	3,23**	2,46**
...õpilased tõukavad, lükkavad või kaklevad nõrgemate õpilastega.	0,96	1,28	1,02	0,53	1,47	4,39**	2,95**
...õpilased õhutavad teisi kaklema nõrgemate õpilastega ja naeravad nende üle.	0,84	1,26	0,81	0,47	2,48**	4,81**	2,34*
...õpilased õhutavad teisi rääkima valejutte ja halba vähem populaarsete õpilaste üle.	0,91	1,26	0,86	0,60	2,38**	4,03**	1,58
...õpilased ignoreerivad seda, kui kedagi nõrgemat tõugatakse eemale.	1,09	1,27	1,12	0,88	0,95	2,31*	1,46
...õpilased ei kaitse neid, kes on tugevate poolt kõrvale tõugatud.	1,03	1,25	0,97	0,86	2,01*	2,19*	0,59
...õpilased ei palu abi õpetajalt või täiskasvanult, kui kedagi on läbi pekstud.	0,72	0,71	0,75	0,70	0,29	0,02	0,28
...õpilased ei palu abi õpetajalt või täiskasvanult, kui kellegi kohta on räägitud kuulujutte või valejutte.	1,03	0,94	1,12	1,03	1,14	0,53	0,56
Alaskaala keskmine	0,95	1,13	0,96	0,67	1,58	4,11**	2,51**

*p < 0,05; **p < 0,01

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Mitteformaalne sotsiaalne kontroll

Valimis olevas koolis kogesid õpilased uuringule eelnenud aasta jooksul enim õpetajate ja koolitöötajate poolset tuge füüsilise vägivalla ja narritamise korral. Ilmnes, et kõige sagedasem oli teiste õpilastepoolne sekkumine küberkiusamise juhtudesse, kusjuures sekkumist hindasid sagedasemaks II kooliastme õpilased võrreldes III kooliastme ja gümnaasiumiastme õpilastega (vastavad statistiliselt olulised erinevused II ja III kooliastme ning II kooliastme õpilaste ja gümnaasiumiõpilaste hinnangutes).

Küberkiusamise juhtudel tajusid õpetajate- ja koolitöötajate poolset sekkumist enim II kooliastme õpilased, statistiliselt oluline erinevus ilmnes t -testiga mõõdetuna II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel. Õpetajatepoolset sekkumist kuulujuttude korral tajusid teistest enim II kooliastme õpilased, statistiliselt oluline erinevus t -testiga mõõdetuna ilmnes nii II ja III kooliastme ning II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vastavate näidikute vahel.

Alaskaala „Mitteformaalne sotsiaalne kontroll“ keskmisi võrreldes ei esinenud statistiliselt olulisi erinevusi sekkumise tajumises ühegi kooliastme vahel. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi t -testiga, tulemused on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. Alaskaala „Mitteformaalne sotsiaalne kontroll“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning *t*-väärtused (skaalal 0 – mitte kunagi, 3 – alati)

Mitteformaalne sotsiaalne kontroll	Alaskaala (M)	M			<i>t</i> -väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Õpilased minu koolis aitavad kui:							
Õpilane naerab teise üle või narritab ilmselt endast nõrgemat.	1,28	1,30	1,25	1,29	0,45	0,14	0,28
Õpilane räägib kuulujutte või valejutte teise seljataga.	1,37	1,45	1,36	1,29	0,61	1,06	0,48
Õpilane räägib valejuttu või teeb korduvalt nalja teise üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).	1,04	0,76	1,18	1,14	2,83**	2,25*	0,28
Õpilane või grupp õpilasi tõukavad, lükkavad või kaklevad nõrgema õpilasega.	1,31	1,30	1,31	1,33	0,04	0,21	0,19
Õpetajad ja koolitõetajad Sinu koolis aitavad kui...							
Õpilane naerab teise üle või narritab ilmselt endast nõrgemat.	1,66	1,74	1,69	1,50	0,29	1,48	1,27
Õpilane räägib kuulujutte või valejutte teise seljataga.	1,48	1,74	1,39	1,26	2,18*	2,8**	0,74
Õpilane räägib valejuttu või teeb korduvalt nalja teise üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).	1,39	1,57	1,38	1,21	0,93	1,86*	0,95
Õpilane või grupp õpilasi tõukavad, lükkavad või kaklevad nõrgema õpilasega.	1,85	1,96	1,74	1,85	1,21	0,59	0,66
Alaskaala keskmine	1,44	1,52	1,42	1,37	1,12	1,62	0,51

p* < 0,05; *p* < 0,01

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN – gümnaasium

Sotsiaalne sidusus ja usaldus

II kooliastme õpilaste puhul sai täheldada kõrgemat usaldust õpetajate suhtes, mis ilmnes võrdluses vanemate kooliastmete õpilastega. Samuti oli nende hinnang õpetajate ja õpilaste omavahelisele läbisaamisele positiivsem kui vanemate kooliastmete õpilastel, statistiliselt oluline erinevus ilmnes ka vastavate näitajate võrdlemisel *t*-testidega mõõdetuna. Alaskaala „Sotsiaalne sidusus ja usaldus“ keskmisi võrreldes ei esinenud statistiliselt olulisi erinevusi. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi *t*-testiga, tulemused on esitatud tabelis 9.

Tabel 9. Alaskaala „Sotsiaalne sidusus ja usaldus“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning *t*-väärtused (skaalal 0 – täiesti vastu, 3 – täiesti nõus)

Sotsiaalne sidusus ja usaldus	Alaskaala (M)	M			t-väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Õpilasi minu koolis võib usaldada.	1,57	1,50	1,65	1,54	1,09	0,27	0,82
Õpilased minu koolis saavad üldiselt hästi üksteisega läbi.	1,90	1,82	1,92	1,98	0,79	1,56	0,61
Õpilased minu koolis üldiselt tunnevad ühtmoodi teatud asjadega seoses.	1,76	1,59	1,84	1,80	1,65	1,33	0,31
Õpetajaid minu koolis võib usaldada.	2,25	2,49	2,17	2,00	2,82**	3,47**	1,21
Õpetajad minu koolis saavad üldiselt hästi õpilastega läbi.	2,00	2,25	1,84	1,93	3,48**	2,78**	0,76
Õpetajad minu koolis üldiselt tunnevad ühtmoodi teatud asjadega seoses.	1,97	1,89	2,06	1,91	1,14	0,10	1,17
Mu kool on üsna kokkuhoidev, kus igaüks hoolitseb teise eest.	1,51	1,50	1,55	1,46	0,30	0,23	0,63
Alaskaala keskmine	1,87	1,93	1,86	1,79	0,79	1,57	0,98

p* < 0,05; *p* < 0,01

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Koolikliima

Nooremate kooliastmete õpilaste hinnang õiglusele ja kiusamise ennetamisele oli positiivsem kui vanemate kooliastmete õpilastel, statistiliselt oluline erinevus ilmnes kahe

väite puhul (minu õpetajad on õiglased ja õpetajad minu koolis teevad õigeid asju, et ennetada kiusamist) *t*-testidega mõõdetuna II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste ning III kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vastavate näitajate vahel. Väite „Õpetajad minu koolis on kenad inimesed.“ ilmnes *t*-testiga mõõdetuna statistiliselt oluline erinevus II ja III kooliastme vastavate näitajate vahel.

Samuti hindasid noorima kooliastme õpilased kooli tähtsamaks kui keskmise kooliastme õpilased (statistiliselt oluline erinevus *t*-testiga mõõdetuna). Alaskaala „Koolikliima“ keskmisi võrreldes oli noorimate õpilaste hinnang koolile ja selle kliimale positiivsem kui vanemate õpilaste puhul, statistiliselt olulised erinevused ilmnemise *t*-testiga mõõdetuna II ja III kooliastme ja II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vastava näitaja võrdlemisel. Üksikväiteid ja alaskaala keskmist võrreldi *t*-testiga, tulemused on esitatud tabelis 10.

Tabel 10. Alaskaala „Koolikliima“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning *t*-väärtused (skaalal 0 – täiesti vastu, 3 – täiesti nõus)

Koolikliima	Alaskaala (M)	M			<i>t</i> -väärtus			
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN	
Mu õpetajad austavad mind.	1,84	1,75	1,87	1,89	0,91	0,96	0,14	
Minu õpetajad on õiglased.	1,92	2,12	1,93	1,65	1,59	3,63**	2,34*	
Õpetajad minu koolis on kenad inimesed.	2,11	2,22	2,03	2,08	1,88*	1,35	0,42	
Kui õpilased rikuvad koolis reegleid, siis neid koheldakse õiglaselt.	1,92	2,06	1,92	1,73	0,91	2,05*	1,23	
Kooli direktor küsib õpilaste arvamust kooli kohta.	1,79	1,95	1,85	1,56	0,68	2,36*	1,68*	
Mul on koolis hea olla.	1,91	2,06	1,85	1,80	1,56	1,73*	0,36	
Ma tunnen kokkukuuluvust kooliga.	1,66	1,79	1,64	1,53	0,95	1,45	0,64	
Mu kool on mulle tähtis.	2,01	2,19	1,92	1,93	1,78*	1,66	0,06	
Õpetajad minu koolis teevad õigeid asju, et ennetada kiusamist.	1,92	2,16	1,92	1,56	1,50	3,66**	2,2*	
Alaskaala keskmine	1,91	2,05	1,89	1,76	1,72*	3**	1,65	

p* < 0,05; *p* < 0,01

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Enesehinnang

Valimis olnud koolis oli õpilaste enesehinnang üsna kõrge. Statistiliselt olulised erinevused *t*-testiga mõõdetuna ilmned vaid kahe väite puhul – väite „Olen võimeline tegema samu asju sama hästi kui enamus inimesi.“ puhul ilmned erinevus II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel ning väite „Tunnen, et minus on palju, mille üle uhkust tunda.“ puhul II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste ning III kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel. Üksikväiteid võrreldi *t*-testiga, tulemused on esitatud tabelis 11.

Tabel 11. *Alaskaala „Enesehinnang“ ning selle üksikväidete keskmised hinnanguskaalal kooliastmeti ning t-väärtused (skaalal 0 – täiesti vastu, 3 – täiesti nõus)*

Enesehinnang	Alaskaala (M)	M			t-väärtus		
		II	III	GN	II vs III	II vs GN	III vs GN
Tunnen, et olen sama hea, kui teisedki õpilased.	1,77	1,72	1,76	1,86	0,32	0,90	0,72
Tean, et minus on palju häid asju.	2,16	2,13	2,11	2,28	0,16	1,20	1,31
Üldiselt usun ma oma tulevikku.	2,23	2,15	2,22	2,34	0,53	1,29	0,85
Olen võimeline tegema samu asju sama hästi kui enamus inimesi.	2,02	1,89	2,05	2,12	1,37	1,95*	0,48
Tunnen, et minus on palju, mille üle uhkust tunda.	1,72	1,62	1,66	1,93	0,25	1,83*	1,68*
Ma suhtun positiivselt endasse.	2,03	2,02	2,03	2,02	0,10	0,02	0,07
Ma soovin, et ma austaks ennast rohkem.	1,29	1,31	1,19	1,42	0,88	0,61	1,35
Aeg-ajalt tunnen ma ennast kasutuna.	1,82	1,86	1,87	1,70	0,04	0,96	1,00
Alaskaala keskmine	1,87	1,85	1,84	1,93	0,10	1,05	1,16

p* < 0,05; *p* < 0,01

Märkus: II – teine kooliaste; III – kolmas kooliaste; GN - gümnaasium

Arutelu

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli võrrelda teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpilaste kiusamiskäitumist ja koolikogemust ühe maagümnaasiumi näitel. Selleks viidi läbi kvantitatiivne uuring, kasutades andmete kogumiseks kirjalikku küsimustikku *Student School Survey* (Williams & Querra, 2007), mille oli kohandanud eesti keelde töö juhendaja. Valim oli sihipärane ehk ettekavatsetud. Uuritavad valiti välja uurija jaoks kindlate kriteeriumite alusel, milleks olid uuritavate kooliaste ja kool. Lõpliku valimi suurus oli 167 õpilast ja uuritavate vanus 10-19 aastat.

Eri uurimused on näidanud, et põhikoolis kiusatakse rohkem kui gümnaasiumis. 2009. aastal Massachusettsis 138 koolis läbi viidud uuringus (Centers for Disease Control and Prevention, 2011) selgus, et 26,8 % põhikooliõpilasi võib nimetada kiusamisohvriteks, gümnaasiumiõpilaste seas oli see protsent 15,6, kusjuures mõlemas kooliastmes oli kiusajaid vähem, kui ohvreid. Sama ilmnes ka antud uuringus – kiusamist, nii füüsilist kui verbaalset, esines sagedamini II ja III kooliastmes. Kuna kiusamine on grupiprotsess, on olulisel kohal ka usaldus ja sotsiaalsed suhted koolis. Richard, Schneider ja Mallet leidsid, et kiusamisvastaseid programme tõhustaks õpilaste ja õpetajate omavaheline parem suhtlus (Richard et al, 2011).

Koolikliimal on suur roll koolikiusamises- mida parem on koolikliima, seda vähem esineb kiusamist ning agressiivset käitumist. Klein, Cornell ja Konold (2012) leidsid, et koolikliima ja eri tüüpi agressiivne käitumine on omavahel seotud. Positiivne koolikliima on seotud õpilaste riskikäitumise nagu narkootikumide tarvitamise ja agressiivne käitumisega ennetamisega.

Kiusamisel on mitu osapoolt – kiusaja, ohver ja kõrvalseisja. Kõrvalseisja reaktsioon on kas kiusajat toetav ja/või ohvrit aitav. Käesolevast uurimusest nähtub, et kui lastelt endilt küsida, kuidas nad kiusamisse suhtuvad, siis vastus on kiusamist tauniv. Teisalt nähtub aga, et enamasti kiusamisse ei sekkuta, mida kinnitavad ka varasemad uuringud (Batson, Ahmad, Lishner & Tsang, 2002). Kõrvalseisjatel on kiusamissituatsioonis moraalne dilemma – nad mõistavad, et kiusamine on vale ja nad sooviks midagi selle lõpetamiseks ette võtta, kuid samal ajal mõtlevad nad ka enda turvalisuse peale. Kõrvalseisjad soovivad ka oma turvalisust ning olla kaaslaste poolt aktsepteeritud (Salmivalli, 2010). Kõrvalseisja roll on kiusamissituatsioonis oluline, kuna selle aktiivsus või passiivsus saadab kiusajale ja ohvrile erinevaid sõnumeid. Easton ja Aberman (2008) leidsid, et kiusajad interpreteerivad kõrvalseisja vaikimist kui kiusaja käitumise aktsepteerimist. Kõrvalseisjad loodavad, et kiusaja tõlgendab nende vaikimist sõbrad olemisena. Kiusajad on õpilaste hulgas

populaarsed, seda tihti aga põhjusel, et nii et satu kõrvalseisja kiusamise ohvriks. Erinevatest uuringutest (Howard, Landau & Prior, 2014; Richard, Schneider & Mallet, 2012; Salmivalli, Voeten & Poskiparta, 2011) on selgunud, et kui kõrvalseisja aktiivselt ohvri poolele asub, on sellel kiusamist vähendav efekt. Et kõrvalseisja julgeks reageerida, peab koolikliima olema toetav ja kiusamist tauniv, seetõttu on oluline kaasata kõrvalseisjaid (Salmivalli et al., 2011). Kõivu (2014) uuringust selgus, et mida positiivsem on tajutud koolikliima, seda vähem esineb õpilaste antisotsiaalsed käitumist.

Millise rolli õpilane kiusamissituatsioonis võtab, sõltub paljuski sellest, mis hinnang kindlale rollile antakse. Singapuris 2011 aastal läbiviidud uuringust selgus, et kiusamist hinnatakse negatiivselt. Kõrvalseisja rolli hinnatakse pigem positiivselt, sealhulgas selgus ka, et õpilasse, kes kiusamisest ette kandma läheb, suhtutakse pigem hästi. Selgus ka, et rohkem on õpilaste hulgas kiusatavate kaitsjaid, kui kiusajate õhutajaid või aitajaid (Sim & Tan, 2011).

Esimese hüpoteesi kohaselt oli nooremates kooliastmetes kiusajapoolset agressioon sagedasem kui gümnaasiumiastmes. Selle kontrollimiseks kasutati alaskaala „Kiusaja käitumine“ koondväärtust, mille erinevusi kooliastmete vahel võrreldi t -testidega. Testides ilmnemid statistiliselt olulised erinevused II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste ($t=2,76$; $p<0,01$) ning III kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel ($t=2,83$; $p<0,01$). Seega leidis esimene hüpotees kinnitust.

Teise hüpoteesi kohaselt oli nooremates kooliastmetes ohvrikäitumise sagedus kiusamise korral suurem kui gümnaasiumiastmes. Selle kontrollimiseks kasutati alaskaala „Ohvrikäitumine kiusamise korral“ koondväärtust, mille erinevusi kooliastmete vahel võrreldi t -testidega. Sarnaselt esimesele hüpoteesile ilmnemid statistiliselt olulised erinevused II kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste ($t=3,80$; $p<0,01$) ning III kooliastme ja gümnaasiumiõpilaste vahel ($t=3,6$; $p<0,01$), mis kinnitavad teist hüpoteesi.

Kolmanda hüpoteesi kohaselt oli nooremate kooliastmete õpilaste käitumine kõrvalseisjatena sagedamini kiusamist õhutatav kui gümnaasiumiõpilastel. Selle kontrollimiseks kasutati alaskaala „Kõrvalseisjate käitumine kiusamise korral“ koondväärtust, mille erinevusi kooliastmete vahel võrreldi t -testidega. Ilmnemid erinevused kõigis kolmes võrdluses: II ja III kooliastme õpilased ($t=1,70$; $p<0,05$), II kooliastme ja gümnaasiumiõpilased ($t=1,84$; $p<0,01$) ja III kooliastme ja gümnaasiumiõpilased ($t=2,68$; $p<0,01$), seega leidis ka kolmas hüpotees kinnitust.

Õpilaste kiusamiskäitumine ja koolikogemus erineb eri maades üksteisest palju. 25 riigis 100 000 õpilase hulgas läbi viidud uuringust ilmnemid, et kiusamisega seotud õpilaste protsent

eri maades on 9-st protsendist 54 protsendini, kuid kiusajad on sarnaselt puudulike psühhosotsiaalsete oskustega (Nansel, Craig, Overpeck, Gitanjali & Ruan, 2004).

Uurimistöö piirangud

Käesoleva uuringu üks piirangutest oli seotud valimi moodustamisega. Kuna uuring viidi läbi vaid ühes maakoolis, oli selle valim üsna väike. Samuti leidus uuringu läbiviimise perioodil neid, kes erinevatel põhjustel puudusid koolist, mis omakorda vähendas uuringus osalenute arvu. Tulemuste tõlgendamist mõjutas ka asjaolu, et uuring viidi läbi maapiirkonnas, mistõttu ei ole saadud tulemusi võimalik üldistada. Samas on tulemused kõrvutatavad sarnaste näitajatega koolidega. Kuigi uuringu läbiviimiseks kasutatud instrument on olnud kasutuses ka eelnevates uuringutes, on võimalik, et kõik uuritavad ei pruukinud täielikult aru saada küsitust. Nii on võimalik, et küsitluse täitmisel ei arvestatud väidetega, mis olid teistest vastupidiselt sõnastatud (väited 43, 44, 49, 51, 60, 61 ja 62). Õpilased ei täitnud ankeeti üksi, vaid viibides ruumis koos kaasõpilastega, seega võisid nende vastused olla mõjutatud kaasõpilaste kohalolekust. Seetõttu ei ole teada, kui hoolikalt ja ausalt vastati.

Uuringu praktiline väärtus

Uuringus selgus, kuidas erinevate kooliastmete õpilased tajuvad koolikliimat, kooli turvalisust, suhteid õpetajatega ning kaasõpilastega ja seega saab tulemusi kasutada koolikliima paremaks muutmisel. Lisaks sellele võimaldavad vastused üksikväidetele paremini mõista kiusamise olemust ning rakendada erinevaid sekkumisi ja ennetust. Uuring on korratav mistahes ajal samas Eesti piirkonnas või ka mujal. Edaspidi võiks sama teemat käsitleda võrdlevalt ka erineva õppekeelte ning õpilaste sugude lõikes. Koolis toimuv kiusamine võib olla üheks peamiseks põhjuseks, miks laps ei tunne ennast koolis turvaliselt ning mille tõttu on ohustatud tema vaimne tervis. Samas tasub siiski koolidel silmas pidada, et uuringute järgi ei pruugi kooli enda väljatöötatud kiusamisvastane tegevuskava anda tulemusi ning seetõttu on tähtis, et kasutusele võetaks meetoodiline ja süsteemne kiusamisvastane programm, mille tulemuslikkust on varasemalt juba uuritud või mis on tõendus põhine.

Tänuõnad

Tänuõnad uuringus osalenud õpilastele ja kooli juhtkonnale ning klassijuhatajatele, kes aitasid uuringut läbi viia. Tänan kõiki, kes mind heade nõuannetega toetasid, eriti Triinu, Reneed ja Katrinit. Eriline tänu kuulub pr Kristi Kõivule, kes oma kannatlikkuse, toetava sõna ja rõõmsa meelega oli alati minu jaoks olemas ning suutis anda kiiret tagasisidet.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- Batson, C. D., Ahmad, N., Lishner, D. A., & Tsang, J-A. (2002). Empathy and altruism. C. R. Snyder ja S. J. Lopez (Eds.), *Oxford handbook of positive psychology* (lk. 485-498). New York: Oxford University Press.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behaviour, 18*, 117-127.
- Brunstein Klomek A, Sourander A, Gould M (2010). *The association of suicide and bullying in childhood to young adulthood: a review of cross-sectional and longitudinal research findings, 55*, 282–288.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2005). *Research methods in education* (5th ed.). London and New York: RoutledgeFalmer.
- Cohen, J., McCabe, E.M., Michelli, N.M., & Pickeral, T. (2009). School climate: research, policy, teacher education and practice. *Teachers College Record, 111*, 180-213.
- Easton, S.S., & Aberman, A. (2008). Bullying as a group communication process: messages created and interpreted by bystanders. *The Florida Communication Journal, 36*(2), 46-73.
- Eik, E. (1999). Kiusamine kui suhtlusviis. Praks, A. (Toim), *Rohkem koolirõõmu! Konverents kiusamisest 04.-05.02.1999*. Jänedal. Tallinn: Eesti Noorsoo Keskus: Noorteühing „Tugiõpilaste Oma Ring Eestis“.
- Elliott, M. (2000). *Kiusamine*. Tartu: Koolibri.
- Green, J. G., Kras, J.E., Felix, E.D., Sharkey, J.D., & Furlong, M.J. (2013). Identifying bully victims: Definitional versus behavioral approaches. *Psychological Assessment, 25*(2), 651-657.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Holmberg-Kalenius, T. (2009). *Elu pärast koolikiusamist*. OÜ Pegasus.
- Howard, A.M., Landau, S., & Pryor, J.B., (2014). Peer bystanders to bullying: who wants to play with the victim? *Journal of Abnormal Child Psychology, 42*, 265-276.
- Kahre, T., Kasvandik, L., Rakaselg, J., & Treial, K. (2014). *Kool kiusamisest vabaks*. Koht: Lasteombudsman.
- Kaugia, S. (2010). Normatiivse käitumise regulatiivsest ja teadvuslikust tasandist. – Ühiskonna turvalisuse teenistuses. *Artiklite kogumik*. A. Lall (Koost). Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

- Kaukiainen, A., & Salmivalli, C. (2009). KiVa kiusamisvaba kooli programm. *Miniõpik Lapsevanematele*. Külastatud aadressil:
http://www.kivaprogram.net/ee_lapsevanematele/mobile/index.html
- Klein, J., Cornell, D., & Konold, T. (2012). Relationships between bullying, school climate, and student risk behaviors. *School Psychology Quarterly*, 27(3), 154-169.
- Kõiv, K. (1999). Kiusamise mõiste ja põhjused. Praks, A. (Toim), *Rohkem koolirõõmu! Konverents kiusamisest 04.-05.1999. Jänedal*. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus: Noorteühing „Tugiõpilaste Oma Ring Eestis“.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: VALI trükikoda.
- Kõiv, K. (2003a). *Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik III*. Tartu: Eesti Lastekaitse Liit.
- Kõiv, K. (Toim). (2003b). *Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Projekti kogemusi: artiklite kogumik IV*. Tartu: Eesti Lastekaitse Liit.
- Kõiv, K. (2009). Bullying among Estonian pupils: an overview. Mikk, J.; Veisson, M.; Luik, P. (Toim). *Teenagers in Estonia: Values and behaviour* (pp. 103 - 123). Frankfurt am Main Berlin Bern Bruxelles New York Oxford Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Kõiv, K. (2014). Comparison and connections between school climate, school safety and adolescents' antisocial behavior across three types of schools. *Socialinis ugdymas/Social Education*, 38 (2), 160 – 170.
- Lapse õiguste konventsioon* (1991). Riigi Teataja II 1996, 16, 56. Külastatud aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Centers for Disease Control and Prevention (2011). Bullying Among Middle School and High School Students — Massachusetts, 2009. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 60(15), 165-171
- Morgan, H. (2012). What teachers and schools can do to control the growing problem of school bullying. *The Clearing House*, 85, 174-178.
- Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G., Ruan, W. J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 158, 730-736.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Wiley-Blackwell.

- Olweus, D. (1999). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective*, (lk.7-27). New York: Routledge.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus* (2010). Riigi Teataja I 2010, 41, 240
Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>
- Rabol Hansen, H., & Henriksen K. (2003). Kiusupunn. *Käsiraamat kiusamisest*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut. Tallinn: Erko trükk.
- Richard, J.F., Schneider, B.H., & Mallet, P. (2012). Revisiting the whole-school approach to bullying: Really looking at the whole school. *School Psychology International*, 33, 263-284
- Rätsepp, R., Agan, S., Isat, P., Bachmann, A., Baum, A., Kõrgmaa, M., Kivisilla, V., Kadalipp, S., Lehtsaar, T., Andrejev, N., & Önnepalu, T. (2011). *Olla olemas. Käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades*. Rocca al Mare kool. Tallinna Raamatutrükikoda.
- Salmivalli, C., Voeten, M., & Poskiparta, E. (2011). Bystander matter: association between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behavior in classrooms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40(5), 668-676.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: a review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112–120.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2004). Mis on kiusamine? Sharp, S., & Smith, P. K. (Toim). *Võitlus koolikiusamisega: juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks* (lk 13-16). Soinaste: El Paradiso.
- Sim, T. N., & Tan, M. M. (2011). Behavioral Norms, Moral Judgements, and Social Approval of Participant Roles in School Bullying in a Singapore Sample. *Youth & Society*, 45(2), 184-200.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., & Russell, S. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376–385.
- Strohmeier, D., Noam, G.G. (2012). Bullying in schools: what is the problem, and how can educators solve it? *New Directions for Youth Development*, 7-14.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: Atlex.

- Watson, G. (1998). Koolikäitumise käsiraamat. *Nõuandeid ja abimaterjale käitumisprobleemidega toimetulemiseks*. Haridus- ja Teadusministeerium. El Paradiso, 2003.
- Williams, K. R., & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 14–21.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Lisa 1.

Uuringu läbiviimiseks kasutatud küsimustik

Kallis õpilane! Aitäh, et oled nõus ankeedile vastama!

Hindame kõrgelt Sinu abi ja panust. Ankeet koosneb reast väidetest, mis võimaldavad Sul avaldada arvamust seoses toimuvaga oma koolis. **Pidage meeles – küsime seda, mida Sina arvad, mitte seda, mida teised inimesed arvavad.** Ei ole õigeid ega valesid vastuseid. Palun vali iga väite puhul vastusevariant, mis kõige paremini kirjeldaks seda, mida Sa mõtled või tunnend.

Minu kool. Mõtle, kui võrd oled Sa nõus või ei nõustu allpool toodud väidetega kooli kohta. Vastates toetu oma kogemusele viimase aasta jooksul.

	Täiesti vastu	Vastu	Nõus	Täiesti nõus	Ei oska öelda
1. Õpilasi minu koolis võib usaldada.					
2. Õpilased minu koolis saavad üldiselt hästi üksteisega läbi.					
3. Õpilased minu koolis üldiselt tunnevad ühtmoodi teatud asjadega seoses.					
4. Õpetajaid minu koolis võib usaldada.					
5. Õpetajad minu koolis saavad üldiselt hästi õpilastega läbi.					
6. Õpetajad minu koolis üldiselt tunnevad ühtmoodi teatud asjadega seoses.					
7. Mu kool on üsna kokkuhoidev, kus igaüks hoolitseb teise eest.					
8. Mu õpetajad austavad mind.					
9. Minu õpetajad on õiglasel.					
10. Õpetajad minu koolis on kenad inimesed.					
11. Kui õpilased rikuvad koolis reegleid, siis neid koheldakse õiglaselt.					
12. Kooli direktor küsib õpilaste arvamust kooli kohta.					
13. Mul on koolis hea olla.					
14. Ma tunnen kokkukuuluvust kooliga.					
15. Mu kool on mulle tähtis.					
16. Õpetajad minu koolis teevad õigeid asju, et ennetada kiusamist.					

Kui suur on probleem. Mõte, kas alljärgnevad asjaolud on probleemiks Sinu koolis.

Märgista vastusevariant, mis näitab, kui suur on Sinu arvates probleem, pidades silmas viimast aastat.

Kui suur on probleem:	Väga suur probleem	Üsna suur probleem	Teatud määral	Üldse mitte	Ei oska öelda
17. Õpilased kaklevad üksteisega.					
18. Õpilased tõukavad, lükkavad või löövadendast nõrgemaid.					
19. Õpilased teevad haiget või ähvardavad haiget teha õpetajatele või teistele täiskasvanutele koolis.					
20. Õpilased narritavad, räägivad kuulujutte ja valejutte või halvustavad teisi õpilasi.					
21. Õpilased ütlevad inetusi õpetajatele, et õpetajad ennast halvasti tunneksid.					
22. Õpilased räägivad valejuttu või teinud nalja teiste õpilaste kohta kasutades internetti (e-kirjad, mobiiltelefonid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).					

Teistega läbisaamine. Mõttele selle peale, kui sageli on alljärgnevaid asju on juhtunud viimase aasta jooksul.

Kõigepealt mõttele asjadele, mida Sa võid olla teinud.	Väga palju	Mitmeid kordi	Üks või kaks korda	Mitte kunagi	Ei oska öelda
23. Olen tõuganud, lükanud või kakelnud õpilastega, kes on nõrgemad kui mina.					
24. Olen narritanud või öelnud halvasti teatud õpilastele.					
25. Olen rääkinud kuulujutte mõne õpilase kohta.					
26. Olen rääkinud valejuttu või teinud nalja mõne õpilase kohta kasutades internetti (e-kirjad, mobiiltelefonid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).					
27. Olen õhutanud teisi tõukama, lükkama või lööma nõrgemaid õpilasi.					
28. Olen takka kiitnud seda, kui keegi annab teisele kere peale.					

29. Olen osa võtnud, kui teised narritavad või halvustavad teatud õpilast.					
30. Olen osa võtnud, kui õpilased räägivad valejutte teiste õpilaste kohta.					
31. Seisan kõrval ja vaatan, kuidas teisi õpilasi lüüakse, tõugatakse või lükatakse.					
32. Ignoreerin kuulujutte ja valejutte, mida olen kuulnud räägitavat teiste õpilaste kohta.					
33. Olen püüdnud kaitsta õpilasi, keda alati lükatakse ja tõugatakse eemale.					
34. Olen palunud täiskasvanult abi, et aidata kedagi, keda teised õpilased narritavad, tõukavad või lükkavad.					
Nüüd mõtle asjade peale, mis võivad olla juhtunud Sinuga.	Väga palju	Mitmeid kordi	Üks või kaks korda	Mitte kunagi	Ei oska öelda
35. Keegi õpilastest või grupp õpilasi on sind tõuganud, lükanud või kakelnud sinuga.					
36. Keegi õpilastest või grupp õpilasi on sind narritanud või öelnud sinu kohta halbu asju.					
37. Keegi õpilastest või grupp õpilasi on sinu kohta levitanud kuulujutte või teinud sinu üle nalja.					
38. Keegi õpilane või grupp õpilasi on rääkinud sinu kohta valejutte või teinud nalja sinu üle kasutades interneti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).					

Minust ja teisest. Nüüd mõtle omavanuste õpilaste peale (näiteks oma lähedase sõbra peale) viimase aasta jooksul. Märkista ära, kui õige on iga alljärgnev väide Sinu jaoks.

Minu vanused õpilased:	Üldse mitte	Natukene	Väga palju	Jah, täielikult	Ei oska öelda
39. Tõesti hoolivad sellest, mis minuga juhtub.					
40. On minu jaoks alati olemas, ükskõik kuna ma ka abi vajaks.					
41. Neid saab usaldada väga palju.					
42. Nad hoolivad minu tunnetest.					
43. Nad ainult mõtlevad enda peale.					
44. Nad mõtlevad minust halvasti.					

Minust ja teistest. Milline on Sinu arvamus enda kohta mõeldes viimasele aastale.

Märgista ära, kas Sa oled nõus või ei nõustu allpool toodud väidetega.

	Täiesti vastu	Vastu	Nõus	Täiesti nõus	Ei oska öelda
45. Tunnen, et olen sama hea, kui teisedki õpilased.					
46. Tean, et minus on palju häid asju.					
47. Üldiselt usun ma oma tulevikku.					
48. Olen võimeline tegema samu asju sama hästi kui enamus inimesi.					
49. Tunnen, et minus on vähe, mille üle uhkust tunda.					
50. Ma suhtun positiivselt endasse.					
51. Ma soovin, et ma austaks ennast rohkem.					
52. Aeg-ajalt tunnen ma ennast kasutuna.					

Õige või vale. Nüüd mõtle, kas alljärgnevad väited on valed või õiged pidades silmas sinuealisi õpilasi viimase aasta jooksul. Märgista ära, kas Sinu arvates tegevuses on täiesti valed, valed, õiged või täiesti õiged.

On vale või õige, kui...	Täiesti vale	Vale	Õige	Täiesti õige	Ei oska öelda
53. Kui õpilased narritavad nõrgemat õpilast teiste juuresolekul.					
54. Õpilased räägivad kuulujutte ja valejutte teise seljataga.					
55. Õpilased räägivad valejutte ja teevad nalja vähempopulaarsete õpilaste üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).					
56. Õpilased tõukavad, lükkavad või kaklevad nõrgemate õpilastega.					
57. Õpilased õhutavad teisi kaklema nõrgemate õpilastega ja naeravad nende üle.					
58. Õpilased õhutavad teisi rääkima valejutte ja halba vähempopulaarsete õpilaste üle.					
59. Õpilased ignoreerivad seda, kui kedagi nõrgemat tõugatakse eemale.					
60. Õpilased kaitsevad neid, kes on tugevate poolt kõrvale tõugatud.					

61. Õpilased paluvad abi õpetajalt või täiskasvanult, kui kedagi on läbi pekstud.					
62. Õpilased paluvad abi õpetajalt või täiskasvanult, kui kellegi kohta on räägitud kuulijutte või valejutte.					

Situatsioonid I. Mõtle selle peale, kuidas enamik õpilasi Sinu koolis võivad käituda alljärgnevates situatsioonide viimase aasta jooksul. Kas enamik õpilasi Sinu koolis lõpetavad juhtunu?

Õpilased minu koolis aitavad kui:	Mitte kunagi	Mõnikord	Sageli	Alati	Ei oska öelda
63. Õpilane naerab teise üle või narritab ilmselt endast nõrgemat.					
64. Õpilane räägib kuulujutte või valejutte teise seljataga.					
65. Õpilane räägib valejuttu või teeb korduvalt nalja teise üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).					
66. Õpilane või grupp õpilasi tõukavad, lükkavad või kaklevad nõrgema õpilasega.					

Situatsioonid II. Kuidas sinu kooli õpetajad ja koolitöötajad võivad käituda alljärgnevates situatsioonides viimase aasta jooksul? Kas õpetajad ja koolitöötajad Sinu koolis lõpetavad juhtunu?

Õpetajad ja koolitöötajad Sinu koolis aitavad kui...	Mitte kunagi	Mõnikord	Sageli	Alati	Ei oska öelda
67. Õpilane naerab teise üle või narritab ilmselt endast nõrgemat.					
68. Õpilane räägib kuulujutte või valejutte teise seljataga.					
69. Õpilane räägib valejuttu või teeb korduvalt nalja teise üle kasutades internetti (e-kirjad, mobiilisõnumid, jututoad, suhtlusportaalid, piltide ja videote postitamine ja jagamine).					
70. Õpilane või grupp õpilasi tõukavad, lükkavad või kaklevad nõrgema õpilasega.					

Kui vana Sina oled? 10-12 a. 13-15 a. 16-18 a. 19 a. ja vanem

Sinu rahvus: eestlane venelane muu rahvus (missugune?)

Millises klassis sa käid? 4. klass 5. klass 6. klass 7. klass 8. klass

9. klass 10. klass 11. klass 12. klass

Sinu sugu: mees naine

Mitu venda Sul on? Mitte ühtki Üks Kaks Kolm ja rohkem

Mitu õde sul on? Mitte ühtki Üks Kaks Kolm ja rohkem

Mitmes laps oled peres? Olen üksiklaps Vanim laps peres

Vanuselt teine lapse peres Vanuselt kolmas laps peres Vanuselt neljas laps peres

Kas Sa oled sündinud Eestis? Jah Ei

Suur tänu ausate ja avameelsete vastuste eest!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaja Kärp (sünnikuupäev: 21.08.1962),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumi õpilaste kiusamiskäitumine ja koolikogemused ühe Viljandimaa gümnaasiumi näitel“, mille juhendaja on Kristi Kõiv,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi Dspace`is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2018